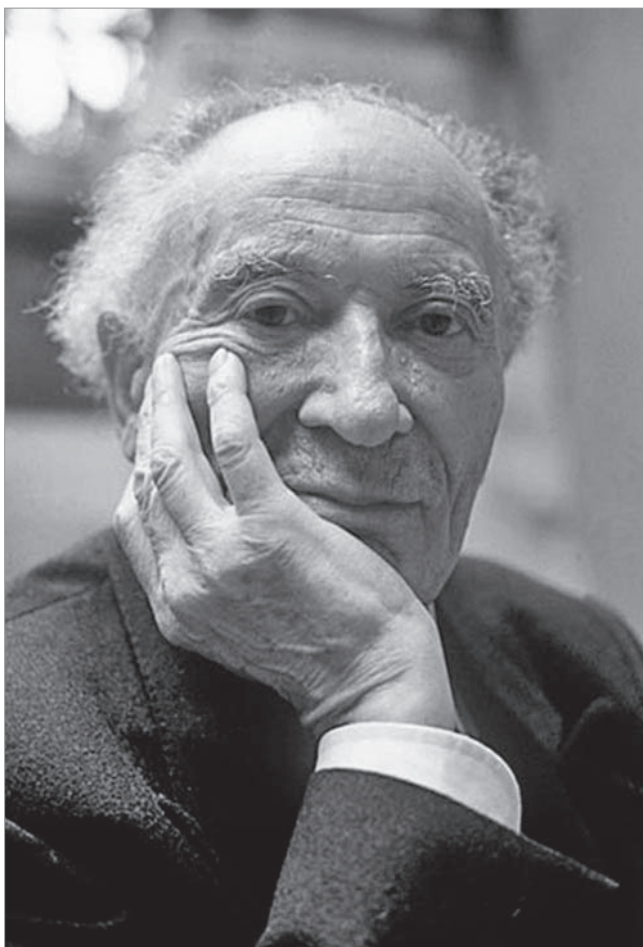

„TRIANON EGY SZABADKŐMŰVES KLIKKNEK A MŰVE”

Fejtő Ferenc történésszel
beszélget Szidiropulosz Archimédész*

- Amióta Trianonnal foglalkozom, elolvastam számos írást, a két háború közötti kiadványokat is, meg újabbakat is. Elolvastam az Ön könyvét - *Requiem egy hajdanvolt birodalomért* -, és nem udvariasságból mondom, de nagyon tetszett, elsősorban a téma megközelítése miatt, ezért is gondoltam arra, hogy megragadom az alkalmat, amíg Magyarországon tartózkodik, egy kicsit beszélgetnénk erről a kérdésről.

- Életemnek egyik nagy büszkesége, hogy a francia közvéleményt megváltoztattam ezzel a könyvvel. A franciák a Clemenceau-mítoszhoz váltig ragaszkodnak, és amikor elkészültem, arra számítottam, hogy a történétírók, a diplomaták és a sajtó erősen meg fognak támadni. Mondhatom, nem így lett. Amikor például bemutattam a kötetet a párizsi diplomáciatörténeti társaságban, nagy meglepetésemre egyhangú helyeslésre találtam.

- Mi volt az oka ennek?

- Elgondolkoztak róla. Ez a könyv győzte meg őket. Persze voltak a francia diplomáciában is emberek, akik már kezdettől fogva maguktól is ezt vallották, Claudel például, aki nagy költő volt és nagy diplomata is, és mások. De tudni kell, hogy Trianon, az egy szabadkőműves klikknek a műve volt, akiket a cseh és a román vezetők befolyásoltak. A szerbek nem, mert azt kiderítettem az okmányokból is, hogy a szerbek nem akartak egy ilyen nagy közös délszláv államot, a szerbek Nagy Szerbiát akartak. Jugoszláviát, vagy ahogyan akkor nevezték, a Szerb-Horvát-

*Az interjú 2001. február 23-án készült „Trianon - magyar szemmel Párizsból” címen, amikor Fejtő Ferenc Budapesten járt utolsó könyvének (Magyarság, zsidóság. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2000) magyarországi bemutatóján. In: Szidiropulosz Archimédész: *Trianon utóélete. A magyar társadalom Trianon-képe.* Budapest, Kairosz, 2001.

Szlovén Királyságot a franciák, a csehek és az angolok kényszerítették rájuk. És végül nem is jártak jól ezzel, mert ők lettek a nagy vesztesei a jugoszláv ideának. Ezért volt az is, hogy a franciák ebben az egész háborúságban váltig kitartottak a szerbek mellett, amíg csak lehetett.

Harminc évig voltam a francia távirati irodánál a kommunista országok referense. Sokat jártam Jugoszláviába is. És kapcsolatban álltam a francia diplomatákkal, akik Jugoszláviában voltak, a nagykövetséggel, meg a francia újságírókkal is. És láthattam, hogy számukra Jugoszlávia Belgrád volt. Mikor azt mondtam, hogy Zágráb is létezik, Szarajevó is létezik, Ljubljana is létezik, azok nekik olyan provinciák voltak, mint Franciaországban Bretagne vagy a Baszkföld. Szóval egyáltalában nem ismerték, és nem is akarták ismerni. Jugoszlávia nekik tulajdonképpen Szerbia volt, és annak a különböző tartományai. És sajnos azért tölték el az egész balkáni ügyet, mert nem mérték fel, hogy Jugoszlávia egy multinacionális ország, amelyet csak igazi föderális alapon lehetett volna megszervezni. Tito úgy-ahogy, a kommunista rendőrség és a hadsereg segítségével, de valahogy azért összetartotta. Ám amikor ez összeomlott, két út nyílt: a régi nagyszerb államot megcsinálni vagy pedig háborút indítani.

- *Ma a franciák hogyan gondolkodnak erről?*

- Azt hiszem, nagyjából sikerült a francia diplomáciát meggyőzőn arról, hogy igazam volt. Hogy Trianont nem úgy kellett volna megcsinálni. Mert Trianonban azért nem csak igazságtalanság esett, a magyar uralkodó osztály tényleg magyarosító politikát folytatott, és nem adta meg a nemzetiségeinek az autonómia lehetőségét. Magyarország egy birodalom volt.

- *Ilyen értelemben mondhatjuk azt, hogy Magyarország is felelős volt Trianonért?*

- A magyar uralkodó osztály, a nagybirtokos osztály, aminek nagybirtokai is voltak a nemzetiségi területeken. Ez az osztály több okból felelős Trianonért. Először is megakadályozta, hogy amikor Magyarország kompromisszumot kötött Ausztriával 1867-ben, és a csehek is követelték, hogy a Cseh-Morva Királyságot ugyanolyan jogokkal ruházzák fel, szóval hogy trializálják a Monarchiát, akkor ezt a magyarok megakadályozták. A Habsburgok benne lettek volna, de a magyarok, mint a legerősebb nemzet, megakadályozták. Ausztria ugyanis nem volt nemzet, Ausztria az Bécs volt, és a bécsi udvar és a Habsburgok voltak, és néhány provincia hozzá. De a dualista államban az igazi nemzet a magyar volt.

- *Mennyire volt szükségszerű akkor az ország megcsönkítése?*

- Szerintem a Nyugat ott követte el a fő hibát, hogy nem látta be, a többnemzetiségű Monarchia helyébe nem lehet új nemzeti államokat állítani anélkül, hogy nagy igazságtalanságokat ne követnének el azokkal a kisebbségekkel szemben, akik ott megmaradnak. Csináltak egy cseh-szlovák nemzeti államot, amit a szlovákok nem akartak, amit a magyarok nem akartak, amit az ottani németek nem akartak, és amit a csehek egy része szintén nem akart. Mert a cseh-szlovák egység álma az egy intellektuális álmom volt. Masarykot rábeszéltek erre. Ő cseh-moldva volt. Én ismertem Masaryk fiát, őt magát nem. Masarykot nagyon tiszteltem, ő egy humanista államférfi volt, aki szinte azt hitte, hogy a csehek és a szlovákok föderális állam keretében együtt élhetnek. De a cseh nacionalizmus az Beneš volt és az ő köre, akik beleegyeztek a cseh-szlovák közös állam gondolatába, de úgy, mint a szerbek, hogy Belgrád legyen a központ, és szerb legyen a király, és a szerbek a rendőrség, és a szerbek a katonaság. A „jugoszláv gondolat” tulajdonképpen a horvát dalmátok, a püspökök és az egyház kezében volt, de az már a maga idejében is utópia volt.

- *Térjünk vissza Masarykra! Ahogyan Ön is mondta, ő „nagy humanista volt”. Emlékirataiban viszont azt írja, hogy félt a háború korai befejezésétől, mert akkor nem tudja meggyőzni a nagyhatalmakat a tervéről: Ausztria-Magyarország szétzúzásáról. Ezt 1916-ban írta.*

- Ő 1913-14-ben még nem is álmodott Csehszlovákiáról. 1917-ben már igen. Akkor már Benešék, a nacionalista áramlat és a francia-angol szabadkőművesség hatása alá kerültek, amelyhez hozzátartozott Wilson is. Ők akarták ezt így, de nem ismerték a terepet. A terep, a viszonyok nem ismerése nagy szerepet játszott ennek a „békének” a létrejöttében. Nem ismerték ezeket az államokat a békecsinálók. És a magyarokat senki sem védte ebben az állapotban. Míg a cseheknek, jugoszlávoknak, románoknak jó diplomatái voltak, és jól bedolgozott külföldi propaganda állt a rendelkezésükre, addig a magyar oldalon ez hiányzott. Szóval, ami Trianont illeti, az tény, hogy Jászi Oszkár, illetve Károlyi Mihály gondolatát, hogy egy demokratikus és autonómiákkal élő föderális államot csináljanak Magyarországból, lényegében nem akarta senki. Meghiúsították, és ezt Nyugaton sem támogatta senki. Holott ennek lettek volna lehetőségei. A magyar szociáldemokrata szellem nagyon erős volt, az osztrák szociáldemokrácia is erős volt, és a liberálisok is. De voltak a szélsőnationalista irányzatok, és a Nyugat ezeket támogatta. Hogy amit csináltak, történelmi szükségszerűség volt-e, nem tudom, mindenestre emberi végzés volt, és

megfelelő szándékok esetén elképzelhető lett volna egy föderális megoldás is.

– *Igen, de azt mondják, hogy Magyarországot azért csonkították így meg – ezt mondják ma is többen –, hogy megbüntessék a korábbi évszázadokban elkövetett mulasztásai miatt. Egyetért Ön ezzel?*

– Egyáltalán nem értek egyet ezzel a gondolattal. Hát ki-nek nincsenek mulasztásai? Akkor Angliát is meg kéne büntetni a mulasztásaiért, hogy az írekkel, skótokkal, gallokkal szemben hogy viselkedett. Franciaországot is meg kéne büntetni. Minden birodalmat meg kellene büntetni tulajdonképpen a bűneiért. A magyaroknak a bűnei nem voltak nagyobbak a többiekénél, a korszellemnek, a feudális korszellemnek feleltek meg csupán. A történészek akkor és azóta is általában „a birodalom felbomlása” kifejezést használták. Én azt a címet adtam: „szétrombolása”. Mert tényleg, felső határozattal, referendumok nélkül, a népek megkérdezése nélkül döntöttek a népek sorsáról.

– *Végzetes hiba volt szétrombolni ezt az államalakulatot – írja a könyvében.*

– Hát persze. Föderális alapon kellett volna megszervezni. A Nyugat mindig késik. Most próbálják Bosznia-Hercegovinát föderális alapon megszervezni, amikor már megtörtént az etnikai tisztogatás.

– *Azt is írja a könyvében, hogy a Monarchia elleni bűnbakkeresés nem más, mint a republikánus baloldal „háborúja a klerikalizmus ellen”. Kifejtené ezt?*

– Ez volt az ideológiai háttere. A francia parlamentet még a háború előtt választották meg, a háború alatt ugyanaz maradt, és abban a radikális párt, amelyiknek a többsége szabadkőműves volt, ugye, azok diktáltak. Na most azoknak a szemében a katolikus Ausztria-Magyarország, amelyet valójában nem ismertek, a Vatikán támasza volt. És itt ütköztek ki a demokratikus köztársaságokból álló Európa téveszméi, mert a szerbek, a horvátok vagy a szlovákok nem voltak demokratábbak, mint a magyarok, sőt a demokráciának Magyarországon erősebb bázisa volt, mint a régió bármely másik országában. Jászi Oszkár és a radikálisok, Ady Endre és az egész magyar intelligencia, a baloldali és a föderalista intelligencia, őket egyszerűen semmibe sem vették. Károlyi Mihályt a francia tábornok, akihez elment fegyverszünetet kötni, úgy kezelte, mint egy kutyát.

– *Károlyi Mihály megítélése Magyarországon most már nem egyértelmű. Ön szerint hogyan ítéltető meg a szerepe?*

– Reálpolitikai téren semmiképp sem pozitívan. Nem volt politikus abból a szempontból, hogy abban hitt, elég az, hogy ő demokrata, és ha ő demokratikus köztársaságot

hirdet ki, akkor a nyugati hatalmak őt fogják támogatni. De füttyültek a nyugati hatalmak a demokráciára. A nyugati hatalmak abban az időben már az orosz, a bolsevik veszélyre gondoltak, és nekik olyan valaki kellett, mint Horthy, aki antikommunista volt. A cseh radikálisok, Marsaryk és a többiek is antikommunisták voltak, azért támogatták őket.

– *Ön szerint mi Trianon következménye a mai viszonyokat tekintve?*

– Magyarország egyfelől és Bulgária másfelől a nagy vesztesek, elszigetelve álltak a kisantanttal szemben, amelyt a Nyugat támogatott. A magyarok számára Trianon egy óriási történelmi seb. Ez azt jelenti, hogy a magyarságnak legalább egyharmada más szuverenitások alatt él, és nem a legjobb bánásmódban részesül. Ha a Balkánon és Közép-Európában igazi demokráciák volnának – ami azt jelenti, hogy a kisebbségeket egyenlő rangú félként kezelnék, és nem nyomnák el a jogait, a nyelvhez, a kultúrához, az autonómiához való jogait –, akkor nem volna probléma. A probléma a demokrácia hiányából fakad, például Romániában. És amennyiben ott a demokratikus fejlődésre számítani lehet, akkor ezek a problémák felszívódnak és meg fognak oldódni. Gondoljunk csak arra, hogy Olaszországban is van német kisebbség, Dél-Tirolban például. És ugye nincs probléma, megoldották a problémát. Autonómiát adtak nekik – nyelvi, kulturális autonómiát –, és nincs probléma.

– *Úgy gondolja, hogy ha autonómiát kapnának az elcsatolt területeken élő magyarok, a probléma megoldódna?*

– Igen, akkor nem volna probléma. Mert a Nyugat rettentően fél a határ-változtatásoktól. Attól félnek – és talán nem is ok nélkül –, hogy amikor a határokat változtatjuk, akkor a régi igazságtalanságok helyére újak kerülnek. Ha Erdélyt visszaadnák a magyaroknak, akkor előreláthatólag a magyarok lennének az urak, és a románok lennének a vesztesek.

– *Ön szerint van valami realitása bármilyen fajta revízió-nak?*

– Szerintem nincs, éppen a Nyugat ezen álláspontja miatt. Mert a Nyugatnak a jelszava – amint Trianon idejében a nemzetek önrendelkezési joga, a nemzeti államok alapítása volt a széteső birodalmak helyében – most az *integráció, az önrendelkezéssel együtt járó integráció*. És ezzel az önrendelkezéssel és autonómiákkal járó integráció, ez a nyugati politikának a lényege. Ezzel szemben állnának a területi revíziókat hirdetőik. Ezért olyan nehéz például a montenegrói helyzet. Mert azt szeretnék, ha Szerbia föderációvá válna, amelyben lenne Szerbia, Montenegró, Ko-

szovó stb., de ne legyenek új nemzetek, új határok. Akkor, amikor Európa felé kell nézni, integrálódni kell, nem újabb szuverenitásokat kell adni, újabb diplomáciákkal, újabb bürokráciákkal stb. Ez érthető.

- *Ha lenne realitása - feltételezzük - egy revíziónak, Ön milyen fajta revízióval értene egyet?*

- Amikor csinálták a dolgot, még lehetett volna igazságosabb határokat húzni. Szlovákia felé könnyebb lett volna, hiszen ott egy szélesebb sávon magyarok éltek és élnek részben még most is. Ott, mint Romániában, ahol a többség bent, messze él, ott nem lehet. Pedig a románok között is van hajlam. A magyarok történelmi hibát követtek el még 1848 előtt, amikor Erdélynek a Magyarországhoz való csatlakozását hirdették, mert Erdély önálló, független fejedelemség volt, majd pedig egy külön politikai entitás, ami inkább Béctől függött, ami messze volt. Szóval Erdélynek volt egy hagyományos függetlensége, és ha ezt a függetlenséget a vallási és etnikai türelem alapján megtartották volna, akkor abból az Erdélyből Magyarország és Románia között lett volna egy kiút, és nem lettek volna problémák. Ám azzal, hogy a magyar liberálisok kimondatták az uniót, akkor, amikor ott a lakosság többsége már román volt, nemzetiségi problémát teremtettek. És mindezt jóhiszeműen csinálták Wesselényi Miklós és a többiek, mert ők azt hitték, hogy Magyarország - Franciaországot követve - végeredményben a jogállamisággal, a liberalizmussal előbbre tart, mint azok a főleg klerikális befolyás alatt élő románok, akik a pópáik és az ortodoxia befolyása alatt álltak, míg a magyar intelligencia nyugati mintákat követett. De tévedtek, mert a román nacionalizmus ennek ellenére kifejlődött, sőt jó részét éppen ennek következtében fejlődött ki.

- *Lát-e valamilyen összefüggést a balkáni konfliktus és a Trianont kiváltó események között? Valami logikai összefüggést?*

- A balkáni konfliktus elsősorban szerb-horvát konfliktus. Ennek a gyökerei tulajdonképpen Trianon előtti időre is visszanyúlnak, mert a kettő között, a szerbek és horvátok között ott volt Bosznia-Hercegovina osztrák-magyar fennhatóság alatt, egy multinacionális állam, ahol a bosnyákok mellett voltak szerb nacionalisták (akik például megölték a trónörökösöt), és voltak a horvát nacionalisták, akik Horvátország érdekeit nézték. Szóval itt volt egy konfliktus, amit a Titónak sikerült elaltatnia néhány évtizedig, de mielőtt ő meghalt, a konfliktus újra felszínre került. Trianon nyomai legfeljebb abban láthatók, hogy amíg Bosznia-Hercegovina osztrák-magyar fennhatóság alatt állt, az alatt modernizálódott a leginkább, és akkor a muzulmánok, a katolikusok és a görögkeletiek békességben éltek együtt.

- *Azért tettem fel ezt a kérdést, mert végül is Trianon hozta létre a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot, a későbbi Jugoszláviát. És most ez az államalakulat szétesett.*

- Igen, mert nem volt történelmi megalapozottsága, az egy mesterséges unió volt. Ilyen mesterséges uniók Nyugaton is vannak, egyelőre keveset beszélnek róla, de ilyen mesterséges unió Belgium. Mert Belgiumban vannak a vallonok, akik franciául beszélnek, és vannak a flamandok, akik hollandul beszélnek. Ott is állandó nyelvi és nemzetiségi konfliktus van. És azt hiszem, Európa keretein belül szép lassan külön is fognak válni egymástól.

- *A szerb háborúval kapcsolatban Csurka István tett egy kijelentést, biztosan emlékszik, azt mondta, hogy itt az ideje kihasználni ezt a helyzetet, hogy határkiigazítást követeljünk. Nem revízióról beszélt, hanem határkiigazításról.*

- Csurka drámaíró. Jobban szerettem volna, ha Shakespeare-t tanulmányozza, mint hogy politikai hülyeségeket beszél. Emellett egyszerűen nincsen külföldi támogatottsága az ügynek. Ki támogatná ezt? Én azt mondtam egyszer Csurka egyik barátjának, mondd meg neki, hogy amikor ő csinál majd egy olyan magyar hadsereget, amelyik elég erős lesz, hogy meg tudja verni a szerbeket, a horvátokat, az osztrákokat, a szlovákokat, a cseheket, a románokat, akkor majd beszélhet ezekről, hogy kihasználni a nem tudom micsodát. Nem, ilyen politikát nem lehet követni, ezt a kis magyarságot ilyen illúziókba kergetni. Szerintem ez nemzetellenes bűn. Minden realpolitikával ütközik. Erre sehol nem talál támogatót.

- *Franciaországban volt reakciója ennek a kijelentésnek?*

- Nem, nem foglalkoztak vele. Egyedül a román sajtó használta fel arra, hogy bizonyítsa, íme, a magyarok még mindig irredenták.

- *Véleménye szerint Trianon kapcsán jobban értenék Európa közép-keleti régiójának a problémáit a nyugatiak?*

- Most jobban értik Közép-Európát, mint régebben. 1989 után - miután az oroszok alól is felszabadultak - szembenéztek ezzel a problémával, hogy kik is azok a csehek, szlovákok, magyarok stb. Most a diplomáciában, a sajtóban és az oktatásban is többet foglalkoznak Közép-Európával, mint azelőtt. Mert Franciaország vagy Anglia, általában a Nyugat korábban inkább a gyarmatbirodalom felé tájékozódott. És az, hogy Kongóban mi történik, sokkal jobban érdekelte őket, mint hogy Budapesten vagy Bukarestben mi történik. Ez a szemlélet most megváltozott azzal, hogy Európára, Közép-Európára is ki akarják terjeszteni az ismereteiket, így az egyetemeken, a közoktatásban stb. most megtanulják ismerni ezeket a nemzeteket.

- *A magyarokról kialakult vélekedéseket, véleményeket – főleg Nyugaton – mennyire befolyásolta a trianoni szindróma? Volt ennek hatása erre?*

- Más gondjuk is volt. Franciaországban is és Angliában is voltak elemek, akik a figyelmeztették a vezetőket, hogy itt javítani kell a helyzeten, és ki kéne küszöbölni az ilyen konfliktusforrásokat, amik léteznek, és amiket először a németek, aztán a szovjetek nagyon jól ki is használtak Románia és Magyarország között. De ez kisebbségi vélemény volt, és a nagypolitika másfelé irányult. Azt hitték, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia a francia vagy angol, vagy olasz védnökség alatt szolid egységek maradnak. Ám ez az illúzió elég hamar szétfoszlott.

- *Őn elég hosszú idő óta kint él Párizsban, elmondaná, hogyan alakult, változott a franciák véleménye a magyarokról?*

- Változatlan maradt, miközben a magyarok sokat változtak azóta. Én 1938-ban mentem ki, még a háború, a náci uralom és a zsidóirtás előtt, ezt követően jött a sztálinizmus, kommunizmus stb. De végeredményben a furcsa az, hogy amikor 42 év után először visszatértem Magyarországra, a régi barátok közül keveset találtam már meg, viszont a fiaikat megtaláltam. És úgy láttam, hogy azért a magyar jellem, a magyar nép olyan maradt, amilyen volt. A jó és rossz tulajdonságaival együtt.

- *Végül is van-e Ön szerint valamilyen üzenete Trianonnak a mai nemzedék számára?*

- Az, hogy a nemzeteknek – a nagy nemzeteknek éppúgy, mint a kisebbeknek – fejlődésükben alkalmazkodniuk kell a világhelyzet különböző folyamataihoz és reálpolitikát kell követniük. A magyarok Trianonban egyrészt annak lettek az áldozatai, hogy a Nyugat nem ismerte Közép-Európa igazi problémáit, másrészt viszont annak, hogy nagyzási mániás politikát folytattak a kisebbségekkel, a románokkal, a szlovákokkal szemben, és nem ismerték el a jogos igényeiket. És ezért ürügyet szolgáltatott azoknak, akik a birodalmat fel akarták oszlatni, és itt ilyen utópikus nemzetállamokat hoztak létre, és most a történelem ezeket felbontja. Szóval, mondhatnám, az embereket arra inti, hogy a saját jogait, de ugyanakkor a saját kötelességeiket és a nemzetüknek a haladását összeigazítsák a szomszédok és a világ alakulásával, és ne kizárólag provinciálisan az ügynevezett nemzeti érdekekre gondoljanak, amelyek nagyon sokszor ellenkeznek a szomszédok érdekeivel. Tehát figyelni kell rájuk, és együtt kell működni velük. Igyekezni kell, az egyéneknek is, nem kell háborúságban állni a szomszédokkal, hanem igyekezni együtt élni és együttműködni.

- *Használta az imént az áldozat kifejezést. Ön szerint az elcsatolt területeken élő magyarok mennyiben váltak Trianon áldozataivá?*

- Ezekben a nemzetállamokban kisebbségi sors jutott a magyaroknak. Az érdekes az, hogy például az örmények sorsa – össze lehet hasonlítani – az ottomán birodalomban éppen olyan volt, mint a szerbeké, mert az etnikai szempont nem érvényesült, a birodalmi szempont érvényesült. De mielőtt Törökország nemzeti állam lett, akkor itt volt az örményirtás. Mert az örményeket úgy fogták fel, mint az oroszok lehetséges szövetségeseit, ortodoxok, és ezért a határvidékekről úgy deportálták őket, hogy egymilliót vagy többet is megöltek.

- *De akkor hogyan magyarázza azt, hogy egy demokratikusabb, egy fejlettebb politikai rendszer – ugye, Kemal Atatürk Törökországát így szokás minősíteni az ottomán birodalomhoz képest – ilyen bűnököt kövessen el?*

- Nem volt fejlettebb. Éppen ebből a szempontból sokkal fejletlenebb volt, sokkal embertelenebb volt. Mert a nacionalizmus örületbe vitte őket, hogy így irtsanak embereket, akiből, hogyha autonómiát adnak nekik, lojális állampolgárok válnak. A kemalizmus ugyanakkor egy modernizáló áramlat volt a török birodalomhoz képest, a Nyugat felé orientálódott, ugyanakkor a legbarbárabb eszközökkel valószínűsítette meg a nemzeti homogenitást. A kemalizmusnak ezt a kettősségét sosem értették meg. És amit a török nacionalisták ma a kurdokkal és az örményekkel csinálnak, az emberellenes, és emiatt nem tagja még mindig Törökország az Európai Uniónak.

- *Visszatérve a Kárpát-medencére: mennyiben befolyásolta Ön szerint a kisebbségben élő magyarok gondolkodását Trianon? Ma például érezhető-e a gondolkodásukban ez a hatás?*

- Hát hogyne. Mert kisebbségek, és mert egynek érzik magukat nemzetileg a magyarokkal. És ez egy rettenetesen nehezen megélhető probléma, más szuverenitás alatt élni, viszont a reálpolitika megköveteli. És ezen nem lehet segíteni. Lelkileg még mindig nem dolgozták fel Trianont. Most próbálják a demokrácia segítségével feldolgozni, most már magyar miniszter is van a romániai kormányban. Amikor Párizsban részt vettem a találkozón Iliescu elnök látogatása alkalmával, és Iliescu a diplomáciai társaságban előadást tartott, kijelentette, hogy a magyarokkal és Magyarországgal jó viszonyt akar fenntartani. Akkor mondtam neki, elnök úr, a román alkotmányban én azt olvastam, hogy Románia a román nemzet állama. És önnek nem kell magyaráznom – mondtam neki –, hogy Romániában nem csak románok élnek, hanem élnek ma-

gyarok, németek, zsidók, horvátok stb. Hát azoknak nem állama Románia? Hát nem gondolja, hogy itt probléma van, és ahhoz, hogy a romániai magyarok egyenlő állampolgároknak érezzék magukat, el kellene ismerni azt, hogy Románia egy többnemzetiségű állam? A problémák itt vannak.

- Ezekről a kisebbségekről, a kint élő kisebbségek helyzetéről mi a véleménye?

- Különböző a helyzetük. De például Romániában és Szlovákiában javulóban van. És a javulást a demokrácia hozza meg. Egyrészt a demokrácia, másrészt meg magának az államnak az érdeke, hogy Európa befogadja őket. Márpedig Európa addig, amíg nemzetiségi elnyomás van, amíg a kisebbségeket elnyomják, nem fogadja be őket.

- Ám néhányuknak még nincs esélye, hogy az Európai Unió tagjai legyenek.

- De az ajtón kopogtatnak, hogy a klub felvegye őket. És a klubnak szabályai vannak. Ugyanakkor természetesen magyarellenesség is van. Létezik a félelem, a régóta beoltott félelem a magyar revizionizmus felébredésétől és az újabb konfliktus lehetőségétől. És van egy félelem, amit az egyes politikai pártok szítanak folyamatosan, vagy például Romániában még mindig nagyhatalom a Securitate, a titkosrendőrség, amely a hatalma fenntartását részben annak köszönheti, hogy a románokat uszítja állandóan a magyarok ellen, azzal a kísértettel rémisztgeti, hogy a magyarok vissza akarják venni a területeiket. Úgyhogy mindenütt meg kell nézni, kik azok, akik a nacionalizmust szítják. Csurkáék például szerintem ezeknek dolgoznak. Mert a Csurkáéknak elég a lapjukat idézni, hogy a magyarokban még mindig megvan a szándék, hogy visszaszerezzék a területeket.

- Ha már Csurkáról szó volt, akkor beszéljünk a többi politikai erőről is. A baloldarról, a liberálisokról, illetve a ma kormányt adó MDF-FIDESZ oldalról.

- Azt hiszem, hogy a Csurkán kívül a többiek realista módon nézik a dolgokat. Tudják, hogy Európához kell tartozni, tudják, hogy a szomszéd népekkel a lehető legjobb viszonyt kell létesíteni, és hogy ezzel a viszonytal meg kell őket győzni, hogy Magyarország nem akar többé területi revíziókat, hanem autonómiát kíván a kisebbségeknek. És erről a szocialisták, az SZDSZ, az MDF és a FIDESZ is meg van győződve. Csurka és Torgyán talán kevésbé, de hát ezek múlandó jelenségek.

- Orbán Viktor miniszterelnöknek tavaly volt egy kijelentése, ami különböző reakciókat váltott ki. Határmódosítás nélküli nemzeti egyesítést hirdetett. Önnek mi a véleménye erről?

- Ez egy szellemi egyesítés, kulturális egyesítés. Nagyon erős együttműködést feltételez, ami sokkal kevésbé létezik valójában, mint szavakban, mert nem látják el eléggé tankönyvekkel, iskolaszerekkel a határon kívüli magyarokat, úgyhogy azoknak a nemzeti tudatát és nemzetiségi önértékét azzal kellene erősíteni, hogy segítem őket. Az asszimiláció veszélye mindig fennáll. Ezért kell támogatni őket. Ha nem kapnak támogatást, akkor a családi érdek viszi őket az asszimilációra, mert a magyar szigeteken élő intelligencia, orvosok, ügyvédek, tanárok nem tudnak ott elhelyezkedni, ha nem asszimilálnának, ha nem tanulnak meg románul, ha nem tudnak elhelyezkedni román vidékeken is. Az asszimiláció veszélye a kisebbségeknél mindig fennáll – ha ugyan ez veszély. A zsidók például akarnak asszimilálódni. Mennyiben veszély ez a zsidóság fennmaradása számára, az egy nagy kérdés.

- Nem lehet megválaszolni?

- Meg lehet válaszolni. Mert egy demokráciában fenn lehet tartani a zsidóságnak a múlttal való kapcsolatát, a hagyományok tiszteletét, miközben teljesen alkalmazkodnak, integrálódnak a magyar társadalmi, gazdasági, kulturális életbe. Úgyhogy a veszély csak azok számára áll fenn, akik zsidó nacionalisták. A zsidó cionistáknak komoly veszély az, hogy a magyar zsidóság nagy része szinte teljesen be akar olvadni a magyarságba. A cionisták és az antiszemiták ebben egyeznek. Ők veszélyt látnak benne.

- De az elcsatolt területeken élő magyarok asszimilációról nem akarnak hallani.

- Azok magyarok maradnak.

- Érdemes egyáltalán ma Trianonról beszélni, vagy pedig felejtsük el az egészet?

- Nem szabad elfelejteni a múltat, csak fel kell dolgozni, és racionálisan kell feldolgozni. Mint egy folyton sajtó sebet folyton túrni-túrni, azt nem. De racionálisan meggondolni, miért volt az, ki a felelős érte, hogyan lehet kijavítani azokat a sérelmeket, amiket okozott. Szerintem igenis gondolkodni kell róla, beszélni kell róla. De értelmesen, és nem uszítóan.

- Két végletet olvastam én erről. Az egyik véglet az, amit Ön is említett, hogy a témát állandóan felszínen tartva feszültségeket gerjeszteni, de van egy olyan felfogás is, hogy nem kell Trianont emlegetni, mert az a „szélsőjobb privilégiuma”. Ön egyetért ezzel?

- Ez kicsit úgy is van. Mert hogyha itt van egy francia diplomata, és annak rögtön azt mondom, hogy maguk felelősek Trianonért, azt nem szeretik. De amikor én értelmesen megmagyaráztam nekik, hogy hibákat követtek el,

akkor engem meghallgattak és követnek. Szóval a tónustól és a stílustól függ a történelem feldolgozása. Ha szenvedélyesen, gyűlölködve és ellenségesen közelítünk hozzá, akkor újabb konfliktusokat szítunk, ami nem vezet semmire. Ami elmúlt, az elmúlt, és vissza az a régi történelmi Nagy-Magyarország épp olyan kevésbé jön, mint a régi római birodalom, vagy a francia gyarmatbirodalom, vagy a belga gyarmatbirodalom. A franciáknak is fáj a gyarmatbirodalmuk elvesztése. Algériából több mint kétfélmillió francia települt át és jött vissza Franciaországba, akik pedig ott születtek és szerették azt az országot, mégis visszajöttek. És beszélnek róla, de nem állandóan. És nem uszítóan, és igyekeznek Franciaország és Algéria között barátságos, jó viszonyt létesíteni. Viszont elhallgatni sem szabad ezeket a köztük lévő problémákat.

[A párhuzam sántít, mert a franciák nem saját nemzeti területeiket veszítették el, a Franciaország integritása nem csorbult a gyarmatok felszabadulásával, ám a magyaroknak területeik 2/3-áról kellett lemondaniuk az erőszakos békemű miatt. A szerk.]

- *Vannak, akik azt mondják, hogy veszélyeket is rejt magában, hogyha erről beszélünk.*

- Az a kérdés, hogy hogyan. Mohácsról is lehet beszélni úgy, hogy azok az aljas disznó törökök, amikor agyonverték a magyar hadsereget, és így tovább. Ha egy mai törökkel beszélget egy mai magyar, abban a mohácsi vész persze mindenképpen ott van valahogyan. De ezért avval a mai törökkel ellenséges hangon beszélni? Lehet, de értelmetlen, eszeveszett dolog.

- *Igen, de sokan azt mondják, hogy az európai uniós tagságukat veszélyezteti az, ha mi Trianonról beszélgetünk.*

- Nem az, ha beszélgetnek, ha Trianonról nem úgy beszélgetnek, hogy abból az derül ki, visszakövetelik a területeket. Az veszélyeztetné. De ha Trianonról úgy beszélnek, mint egy történelmi tényről, egy sajnálatos tényről, amin a mai körülmények között túl kell lépni Európa felé, akkor abban semmi veszély nincsen.

- *Őn szerint kiket foglalkoztat ma Magyarországon Trianon? Milyen társadalmi csoportokat?*

- Elsősorban a történészeket. Ez a múlt, ezek emlékek, ezeket a történészeknek kell értelmesen feldolgozni, és tanítani az iskolában, mint a nemzetnek a múltját. Mint a mohácsi vést, mint a török hódoltságot, mint az osztrák birodalomhoz való tartozást, ezt is. Elhallgatni nem kell, mert az rossz, az további fájdalmat okoz. Nekem is fáj. Nekem is voltak a Vajdaságban rokonaim, volt nagybirtokos nagybátyám a Vajdaságban, ami most szerb terület, és így tovább... Az még mindig, ha odamegyek, akkor fáj,

hogy az már nem Magyarország. De hát mit csináljak? Nem tudom visszahozni!

- *A magyar társadalom Ön szerint ma közömbös ebben a kérdésben vagy pedig inkább nagyon is azt szeretné, hogyha az felszínen maradna?*

- Közömbösnek nem mondható, de hát a magyarok nagy része más gondokkal van elfoglalva, a saját gondjaival van elfoglalva. Azt látom, hogy az Erdélyből idejött magyarokat nem nagyon szívesen látják, nem szeretnék, hogy a határon túli magyarok idejöjjenek. Egyrészt azért, mert itt is munkanélküliség van. Uszítással mindenütt fel lehet korbácsolni a régi szenvedélyeket. De ahol ez nincs meg, ott a magyarság többsége reálisan nézi az élet nehézségeit, és boldogulni akar, és ezt az országot fel akarja építeni.

- *De mégiscsak van komoly ellentét Magyarországon az emberek, a különböző társadalmi csoportok között. Ezeknek a nézetkülönbségeknek mennyiben része mondjuk a trianoni gondolkodás?*

- Azt hiszem, hogy azok, akiknek a gondolkodásában központi helyet foglal el a kérdés, nagyon kevesen vannak. Az intelligenciának, főleg az intelligenciának egy egészen kis része az, amelyik számára ez egy központi kérdés. A többiek, a magyarok többsége reálisan nézi ezt, a magyar az eléggé reálpolitikus nemzet. Ami pedig a munkásokat, parasztokat illeti, azok nagyon el vannak foglalva a napi gondjaikkal. És ezt maga is látja, hogy nem könnyű az átmenetet a kapitalizmusba. Sok a nyertes, aki nyereszkes, de sok a vesztes is.

- *Mennyiben érintette az Ön családját és Önt Trianon? Erről mesélne egy kicsit? Amikor meghúzták a határt, mi történt akkor a családjával?*

- Úgy, hogy tönkretette a családomat. A nagyapám a horvát határtól nem messze élt, szóval Nagykanizsán, az ötven kilométerre van a mai horvát határtól, de akkor az egy nagy terület volt, a Muraköz. Nagyapámnak volt egy könyvnyomdája, könyvkiadója és újságja, amely ezen az egész területen dolgozott. Úgyhogy ez egy nagy vidéki újság volt egy nagy nyomdával, ahol horvátul is, magyarul is, németül is nyomtattak iratokat és könyveket. És ennek a területnek a kétharmad részét hozzácsatolták Horvátországhoz. És ez anyagilag tönkretette őt. A nyomdát fel kellett számolnia, el kellett bocsátania az alkalmazottaknak a felét. És ugye a család nagyon gazdag, nagypolgári család volt, és szépen szűkös kispolgári családdá változott át. A családtagok itt maradtak. Viszont a családom egy része, az anyai ág, az Horvátországban maradt, és már horvát nevelést kaptak az unokafivéreim, az egyik uno-

kafivérem Szarajevóban a zeneakadémiának az igazgatója lett. Szóval a család is szétszóródott, úgy, mint ahogyan a magyarság szétszóródott. Nekem az egyik nagyapám Prágában született. Szóval szétszóródott a család az egész birodalomban. A háború alatt, akik olaszok lettek, azok az olasz hadseregben voltak, itt pedig a magyar hadseregben szolgáltak. Családilag nagyon megéreztem ezt az egész változást.

- *A két háború között, a húszas, harmincas években Ön hol élt?*

- Itt éltem Budapesten, és József Attilával együtt folyóiratot szerkesztettem. Akkor a Szép Szóban József Attilával a békéért és a fasizmus elleni együttműködésért, a csehek, a románok és a szlovákok együttműködéséért álltunk ki, és elég bajunk is volt emiatt.

- *Revízióról nem beszéltek akkor Önök?*

- Nem. Antirevizionisták voltunk, mert antifasizisták voltunk. Nagyobb veszély volt számunkra, közvetlen veszély volt a náci hódítás, mint a csonkaság állapota, ugyanakkor antisztálinisták is voltunk. Ebben, hogy is mondjam, pionír szerepünk volt. Mert ugyanúgy küzdöttünk a sztálinizmus ellen, mint a nácizmus ellen.

- *Emlékszik arra, hogy amikor iskolába járt, éppen Trianon idején - 1909-ben született - biztosan megemlékeztek erről az eseményről.*

- Hogyne. Azzal kezdtünk minden iskolai napot, hogy „Nem, nem, soha! Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!”, és akkor leültünk. Amikor a tanár bejött, felálltunk és ezt mondtuk.

- *Akkor jöttek a kommunisták, 1948-ban, és már nem volt semmi az iskolában. Negyven éven át elhallgatták Trianont. Még érettségien sem nagyon kérdezték. Vajon miért volt ez tabutéma a kommunisták előtt?*

- Mert az oroszok egyszerűen megtiltották. Azt akarták, hogy itt csend és rend legyen. Hogy ne legyenek konfliktusok, és ne is beszéljenek konfliktusokról. A zsidókérdés sem volt terítéken soha. Pedig azért az antiszemitizmus, a zsidóellenesség általában felbukkan, de azért, szóval hivatalosan, a sajtóban nem lehetett róla beszélni. Ugyanez volt a trianoni kérdéssel vagy az egyéb dolgokkal.

- *Aztán megkérdem az embereket arról, hogy milyen érzés volt belépni Versailles-ba, a nagy trianoni kastélyba, a legtöbben azt mondták, hogy fel voltak háborodva, keserűség fogta el őket. Gondolom, Ön is járt ott.*

- Sok magyar van így. Igen, én is jártam ott. Akkor mindig eszembe jut, hogy itt írták alá a békeszerződést, itt diktálták a dolgot és a többi, történelmileg fölmerül. És nem kellemes emlék.

- *Ennyire létezik még, ha nem is a gyűlölet, mert azért nem hiszem, hogy e mögött igazi gyűlölet van, hanem a felháborodás?*

- Igen, ez tovább él. Az emberek sokáig emlékeznek. Látja, hogy az örmények hány évtizedig emlékeztek az örményirtásra.

- *És tudják a franciák, hogy így gondolkodnak róluk a magyarok? És fel tudják dolgozni ezt?*

- Igen, tudják. Fel tudják dolgozni. A mai franciák nem felelősek érte, mint ahogy a mai magyarok sem. Amikor az olaszok eljönnek a párizsi Louvre-ba, és látják mindazt az olasz képet, amit Napóleon hadserege zsákmányolt az itáliai múzeumokból, akkor őbennük is felélednek a Napóleon-kori emlékek, holott az régen volt. Szóval az ilyen dolgokra emlékeznek az emberek. De azért nem fognak kést a franciákra. Hol van már a napóleoni hadsereg, és hol vannak már a Trianon korabeli franciák?! Hány generáció múlt el azóta?

- *Ha népszavazást rendeznének arról, hogy június 4-ét Trianon Emléknappá nyilvánítsák, Ön egyetértene ezzel?*

- Abban nyilvánvalóan a románok, a szlovákok, az osztrákok, a csehek, a szerbek vagy épp a franciák kihívást látnának, mert egy olyan eseménynek állítanának emléknapot, ami alkalmas rá, hogy a népek között konfliktusokat idézzenek elő. Nem tartanám jónak, ha emléknappá nyilvánítanák. Ilyen emléknapot csinálni, az azt jelenti, hogy mi nem felejtjük el ezeket a sérelmeket. Tehát még mindig érezzük a haragot és a bosszút. Tehát az a régi gondolat, hogy „Nem, nem, soha!” visszatérne akkor. Nehéz ez a kérdés azért is, mert a magyaroknak egyik jellemzője, hogy provinciálisan szemlélik a sorsukat és történelmüket, s megfelelnek arról, hogy mások is vannak a világon. Szomszédok is vannak, távoli szomszédok is vannak. És vannak, akik borzasztó nagy történelmi tragédiákat éltek és élnek át. Nem csak velünk estek meg ilyesmit. Szóval számot kell vetni azzal, hogy a magyarok mindezen tragédiák ellenére sokkal jobban élnek ma is, mint a románok, mint a lengyelek vagy a bolgárok. Az, hogy a magyar nemzet fel tudott állni egy ilyen ütésből, amit Trianonban kapott, hogy így tudott felkelni, hogy ma jobban élnek, mint más trianoni utódállamokban, ez azt bizonyítja, hogy ez egy tehetséges nép, egy dolgos nemzet. És életerő van benne, ami fenntartotta ezer éven keresztül egy kis szigetben, nyelvszigetben, csupa idegen országok között. Ez a magyarnak az életrevalóságát bizonyítja. Nagy kolóniák vannak Amerikában, Kanadában, Ausztráliában, és a magyarok mindenütt megállják a helyüket. Tudósokat adnak, tanárokat adnak, kémikusokat adnak, kitűnő munkásokat adnak. A magyar egy munkás nép. Különben nem sikerült volna talpra állnia.